

Türk Dünyası
modernleşmesi
II

TÜRK DÜNYASINDA MATBUAT

SEMPOZYUMU

~ ÖZET VE BİLDİRİ KİTABI ~

Editörler

Yılmaz ÖZKAYA

İbrahim ARIKAN

Arzu ACAR

Orkun ÖZAŞIK

ISBN: 978-625-00-7415-2

İZMİR 2024

Ege Üniversitesi Basımevi

TÜRK DÜNYASI
MODERNLEŞMESİ II
TÜRK DÜNYASINDA MATBUAT
SEMPOZYUMU

(15-19 EKİM 2024)

~ ÖZET VE BİLDİRİ KİTABI ~

*Hasan Melikzade Zerdabî'nin
ağır hatırasına...*

Editörler

Yılmaz ÖZKAYA

İbrahim ARIKAN

Arzu ACAR

Orkun ÖZAŞIK

Ege Üniversitesi Basımevi

ISBN: 978-625-00-7415-2

KURULLAR

Sempozyum Düzenleme Kurulu Başkanı

Doç. Dr. Yılmaz ÖZKAYA

ONUR KURULU

Prof. Dr. F. Sema Barutcu ÖZÖNDER

Prof. Dr. Yavuz AKPINAR

Prof. Dr. Hakan KIRIMLI

Prof. Dr. İbrahim MARAŞ

Doç. Dr. Saime Selenga GÖKGÖZ

Prof. Dr. Necdet BUDAK (REKTÖR)

Yunus Emre Enstitüsü Başkanı Prof. Dr. Abdurrahman ALİY

Azerbaycan Cumhuriyeti Türkiye Büyükelçisi Reşad MEMMEDOV

Sempozyum Sekreteryası

Araş. Gör. Arzu Acar (Ege Üniversitesi)

Orkun Özaşık (Ege Üniversitesi, Doktora öğrencisi)

Munisa Rafikjonava (Özbekistan, Lisans Öğrencisi)

*Kurullar isim sırasına göre alfabetik düzenlenmiştir.

TDM 2024 Düzenleme Kurulu (Yurt İçi)

Prof. Dr. Fazıl Gökçek (Ege Üniversitesi)

Prof. Dr. Selami Fedakâr (Ege Üniversitesi)

Doç. Dr. Ali Iğın (İstanbul Üniversitesi)

Doç. Dr. Cemile Kınacı Baran (Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi)

Doç. Dr. Dilek Türkyılmaz (Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi)

Doç. Dr. Işıl Işıktaş Sava (Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi)

Doç. Dr. Murat Özşahin (Afyon Kocatepe Üniversitesi)

Doç. Dr. Selçuk Türkyılmaz (İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi)

Doç. Dr. Sinan Güzel (İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi)

Doç. Dr. Veli Savaş Yelok (Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi)

Doç. Dr. Vildan Koçoğlu Gündoğdu (Ege Üniversitesi)

Doç. Dr. Yılmaz Özkaya (Ege Üniversitesi)

Dr. Öğr. Üyesi İbrahim Arıkan (Ankara Üniversitesi)

Dr. Öğr. Üyesi Mehmet Yasin Kaya (Ege Üniversitesi)

Dr. Öğr. Üyesi Zeynep Aslan (Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi)

Araş. Gör. Arzu Acar (Ege Üniversitesi)

Uzm. Öğr. İbrahim Özkaya (MEB)

Uzm. Öğr. Soner Özkan (MEB)

TDM 2024 Düzenleme Kurulu (Yurt Dışı)

Prof. Dr. Abdıldacan Akmatallyev (Kırgızistan Cumhuriyeti Millî İlimler Akademisi)

Prof. Dr. Adalet Tahirzade (Bakü Devlet Üniversitesi)

Prof. Dr. Elçin İbrahim (Karabağ Üniversitesi)

Prof. Dr. Gulfira Nigamatovna Gareeva (Başkurt Devlet Üniversitesi)

Prof. Dr. Layli Ükübayeva (Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesi)

Prof. Dr. Lütviyye Asgerzade (Azerbaycan Bilimler Akademisi)

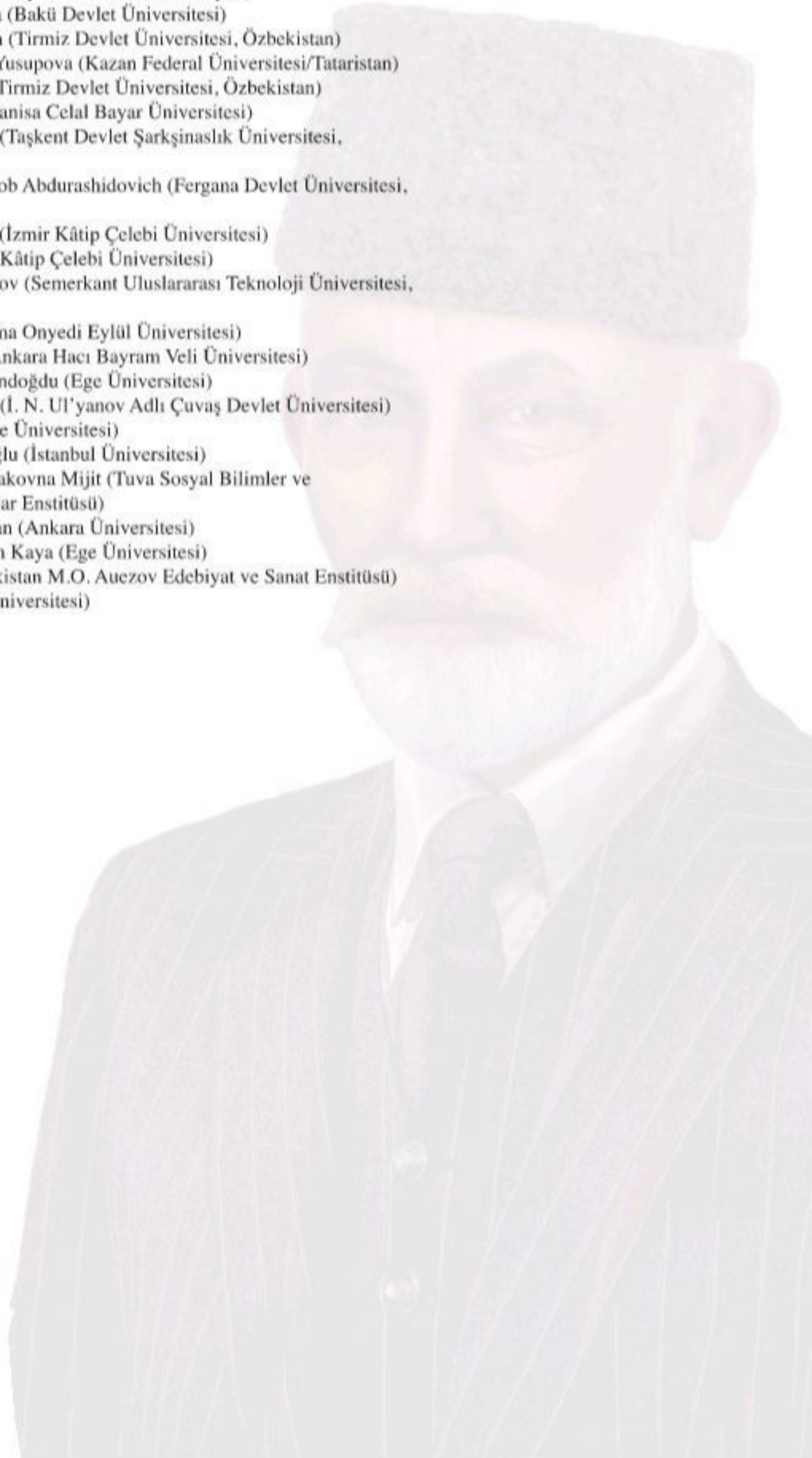
Prof. Dr. Marufjon Yuldashev (Özbekistan Devlet Sanat ve Medeniyet Enstitüsü)

Prof. Dr. Ümüt B. Kultayeva (Yusuf Balasagun Kırgız Devlet Üniversitesi)
Prof. Dr. Vaqif Sultanlı (Bakü Devlet Üniversitesi, Azerbaycan)
Doç. Dr. Go'zalxon Muhammadjonova (Fergana Devlet Üniversitesi, Özbekistan)
Doç. Dr. Gulfiya Rasilevna Gainullina (Kazan Federal Üniversitesi, Tataristan)
Doç. Dr. Kamala Gahramanova (Bakü Devlet Üniversitesi)
Doç. Dr. Lale Qasımlı (Azerbaycan İlimler Akademisi)
Doç. Dr. Nazım Muradov (Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti)
Doç. Dr. Nezaket Hüseynova (Bakü Devlet Üniversitesi)
Doç. Dr. Nodira Egamqulova (Tirmiz Devlet Üniversitesi, Özbekistan)
Doç. Dr. Nurfiya Marsovna Yusupova (Kazan Federal Üniversitesi/Tataristan)
Doç. Dr. Obidjon Shofiyev (Tirmiz Devlet Üniversitesi, Özbekistan)
Doç. Dr. Paşajon Kenjayeva (Taşkent Devlet Şarkşınaslık Üniversitesi, Özbekistan)
Doç. Dr. Qayumov Abdurahob Abdurashidovich (Fergana Devlet Üniversitesi, Özbekistan)
Doç. Dr. Umedullo Mahmudov (Semerkant Uluslararası Teknoloji Üniversitesi, Özbekistan)
Doç. Dr. Yelena Perepelkina (Çuvaş Devlet Üniversitesi)
Doç. Dr. Zemine Ziyayeva (Karabağ Üniversitesi)
Dr. Öğr. Üyesi Erdem Tazegül (Kazakistan)
Dr. Öğr. Üyesi Ludmila Salçakovna Mijit (Tuva Sosyal Bilimler ve Sosyal-Ekonomik Araştırmalar Enstitüsü)
Dr. Ainur Akhmetova (Kazakistan M.O. Auezov Edebiyat ve Sanat Enstitüsü)
Dr. Akif Aşırılı (Azerbaycan)
Dr. Rita Sultangaliyeva (Oral Mahambet Ötemisov Üniversitesi, Kazakistan)

TDM 2024 Bilim Kurulu

Prof. Dr. Abdıldacan Akmataliyev (Kırgızistan Cumhuriyeti Millî İlimler Akademisi)
Prof. Dr. Bülent Bayram (Kırklareli Üniversitesi)
Prof. Dr. Fazıl Gökçek (Ege Üniversitesi)
Prof. Dr. Gulfira Nigamatovna Gareeva (Başkurt Devlet Üniversitesi)
Prof. Dr. İbrahim Şahin (Eskişehir Osmangazi Üniversitesi)
Prof. Dr. Layli Ükübayeva (Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesi)
Prof. Dr. Lütviyye Asgerzade (Azerbycan Bilimler Akademisi)
Prof. Dr. Marufjon Yuldashev (Özbekistan Devlet Sanat ve Medeniyet Enstitüsü)
Prof. Dr. Murat Ceritoğlu (İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi)
Prof. Dr. Ömür Ceylan (Kültür Üniversitesi)
Prof. Dr. Sabahattin Çağın (Dokuz Eylül Üniversitesi)
Prof. Dr. Selami Fedakâr (Ege Üniversitesi)
Prof. Dr. Şerife Çağın (Ege Üniversitesi)
Prof. Dr. Ümüt B. Kultayeva (Yusuf Balasagun Kırgız Devlet Üniversitesi)
Prof. Dr. Yavuz Akpınar (İzmir)
Doç. Dr. Ali İlgin (İstanbul Üniversitesi)
Doç. Dr. Cemile Kınacı Baran (Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi)
Doç. Dr. Go'zalxon Muhammadjonova (Fergana Devlet Üniversitesi, Özbekistan)
Doç. Dr. Gulfiya Rasilevna Gainullina (Kazan Federal Üniversitesi, Tataristan)
Doç. Dr. Harika Durgun (Manisa Celal Bayar Üniversitesi)
Doç. Dr. Kamala Gahramanova (Bakü Devlet Üniversitesi)
Doç. Dr. Lale Qasımlı (Azerbaycan İlimler Akademisi)
Doç. Dr. Murat Özşahin (Afyon Kocatepe Üniversitesi)

Doç. Dr. Nazım Muradov (Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti)
Doç. Dr. Nezaket Hüseynova (Bakü Devlet Üniversitesi)
Doç. Dr. Nodira Egamqulova (Tirmiz Devlet Üniversitesi, Özbekistan)
Doç. Dr. Nurfiya Marsova Yusupova (Kazan Federal Üniversitesi/Tataristan)
Doç. Dr. Obidjon Shofiyev (Tirmiz Devlet Üniversitesi, Özbekistan)
Doç. Dr. Özlem Nemutlu (Manisa Celal Bayar Üniversitesi)
Doç. Dr. Paşajon Kenjayeva (Taşkent Devlet Şarkşinaslık Üniversitesi,
Özbekistan)
Doç. Dr. Qayumov Abdurahob Abdurashidovich (Fergana Devlet Üniversitesi,
Özbekistan)
Doç. Dr. Selçuk Türkyılmaz (İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi)
Doç. Dr. Sinan Güzel (İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi)
Doç. Dr. Umedullo Mahmudov (Semerkant Uluslararası Teknoloji Üniversitesi,
Özbekistan)
Doç. Dr. Ümit Akın (Bandırma Onyediy Eylül Üniversitesi)
Doç. Dr. Veli Savaş Yelok (Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi)
Doç. Dr. Vildan Koçoğlu Gündoğdu (Ege Üniversitesi)
Doç. Dr. Yelena Perepelkina (İ. N. Ul'yanov Adlı Çuvaş Devlet Üniversitesi)
Doç. Dr. Yılmaz Özkaya (Ege Üniversitesi)
Dr. Öğr. Üyesi Filiz Ferhatoğlu (İstanbul Üniversitesi)
Dr. Öğr. Üyesi Ludmila Salçakovna Mijit (Tuva Sosyal Bilimler ve
Sosyal-Ekonomik Araştırmalar Enstitüsü)
Dr. Öğr. Üyesi İbrahim Arıkan (Ankara Üniversitesi)
Dr. Öğr. Üyesi Mehmet Yasin Kaya (Ege Üniversitesi)
Dr. Ainur Akhmetova (Kazakistan M.O. Auezov Edebiyat ve Sanat Enstitüsü)
Araş. Gör. Arzu Acar (Ege Üniversitesi)

I. BÖLÜM – BİLDİRİ ÖZETLERİ

Yazar Adı	Makale İsmi	Sayfa
Akif AŞIRLI	“ÜNSİZADELER BASININDA” ETNİK KİMLİK VE DİL SORUNU	10
Arda KORKMAZ	“RUSYA’DAKİ TÜRKLER NE YAPMALI?” YENİ MECMUA VE ZİYA GÖKALP	11
Atilla ÖZTÜRK	AZƏRBAYCAN MƏTBUAT TARİXİ VƏ HÜQUQİ MƏSƏLƏLƏR	12
Aýnabat BABAYEWA	XX ASYRYŇ BAŞLARYNDA ÇAP EDİLEN “ТУРКМЕНОБЕДЕНИЕ” (1927-1932 ÝYLLAR) ŽURNALYNDA TÜRKMEN ZENANLARY BARADA	13
Ayten ABBASOVA	20. YÜZYILIN BAŞLARINDA KAZAK TÜRKLERİNİN MİLLİ UYANIŞI SÜRECİNDE “KAZAK” GAZETESİNİN ROLÜ	14
Bakhrom MAMARAJABOV	20. YÜZYILIN BAŞLARINDA İLK İLERİCİ ÖZBEK BASINI	15
Berdak YUSUF	1920’Lİ YILLARDA TÜRKİSTAN’DA CEDİD MATBUATI	16
Berk Can GÜMÜŞ	HÜDASIZLAR DERGİSİ ÜZERİNE BİR İNCELEME	17
Munisahon RAFİKCONOVA		
Cavid QASIMOV	MOLLA NASREDDİN DERGİSİNİN KAÇAR TÜRK HANEDANLIĞI’NIN SİYASİ YÖNETİM SİSTEMİNE YAKLAŞIMI	18
CelaI ALLAHVERDİYEV	BATI AZERBAJYCAN SOVYET BASINININ TARİHİ	19
Cem SİLİ	SEBİL Ü’R-REŞÂD, İSLÂM MECMUASI VE TÜRK YURDU DERGİLERİNDE TÜRK DÜNYASI TASAVVURU	20
Derya Hamiye Khaze SHAHGOLİ	1917 EKİM DEVRİMİ SONRASINDA KAZAN’DA KADINLARA YÖNELİK ÇIKARILAN DERGİLERDEN ŞARK KIZI (1918)	21
Dilara USLU	AZERBAJYCAN’DAN TÜRKİYE’YE GELEN BASIN NEFERİ: AĞAOĞLU AHMET BEY’İN TÜRK BASININA KATKILARI	22
Dilgam AHMADOV	“KURTULUŞ” DERGİSİNİN YASAKLANMASI NEDENİYLE TÜRKİYE’YE FARKLI İSİMLERLE GÖNDERİLEN NÜSHALARI	23
Elçin İBRAHİM	“RUSİYADA ƏVVƏLİMCİ TÜRK QƏZƏTƏSİ” VƏYA HƏSƏN BƏY ZƏRDABİ’NİN “ƏKİNCİ” QƏZƏTİNİN FƏALİYYƏTİ HAQQINDA	24
Emre ÖZSOY	VAKİT GAZETESİNDE ÇARLIK MATBUATINA MUHALEFET	25
Ədalət Şərif oğlu TAHİRZADƏ	“ƏHRAR” FİRQƏSİNİN ORQANI OLAN “EL” QƏZƏTİ (1919-1920) HAQQINDA İLK BİLGİ	26
Fatma Eriş HAMZA	TÜRKİSTAN VİLAYETİNİN GAZETİ’NDE ÇARLIK RUSYASI’NIN DİL POLİTİKASINA İLİŞKİN TESPİTLER	27

Fatma ERTÜRK	BAŞKURT BASIN TARİHİNDE AKİDİL DERGİSİ	28
Gaffar Çakmaklı MEHDİYEV	TÜRK MATBUAT TARİHİNDE ERMENİ HARFLİ TÜRKÇE BASIN	29
Go'zalxon MUHAMMADJONOVA	BEHBUDİ'NİN GAZETECİLİK YETENEĞİ	31
Gökcan ÇELİK	BAŞLANGIÇTAN GÜNÜMÜZE KADAR KIRGIZ EDEBİYATININ TEMEL TAŞI ALA-TOO DERGİSİ	32
Gözde SAZAK	ÇARLIK RUSYASI'NIN BASIN TARİHİNDE İLK GAZETE: VEDOMOSTİ	33
Gülcan İNALCIK	LETOPİSİ VOYNI 1914-1917 DERGİSİNDE YAYIMLANAN TÜRKLERE DAİR HABERLER	34
Hazel Melek AKDİK	TÜRK YURDU VE HALKA DOĞRU DERGİLERİNDE MİLLİ EDEBİYAT KANONUNUN İNŞASI (1911-1918)	35
Huseyn AHMADOV	EDEBİYAT GAZETESİNDE GÜNEY AZERBAJCAN'LA İLGİLİ ÇIKAN YAZILAR (1941- 1945)	36
Iqboloy ADİZOVA	HAREZM CEDİD MATBUATI TARİHİ	37
Iskandarov Fayzulla MASHRABOVICH	MUSTAQİLLİK DAVRİ MATBUOTIDA DİNİY- TASAVVUFİY MAVZULARNING YORİTİLİŞİ	38
İslam MAMMADOV	CUMHURİYETİN BİRİNCİ YILDÖNÜMÜ ARİFESİNDE "AZERBAJCAN" GAZETESİNDE (1918- 1920) YAYINLANAN MİLLİ ŞİİRLERİN İNCELENMESİ	39
İbrahim ARIKAN	1917 BOLŞEVİK DEVRİMİ SONRASI ÇUVAŞLARIN İLK EDEBİYAT YILLIĞI "ПІРĖН ЧУЛ" (BİZİM YOL)	40
İlhamiia GALIMZIANOVA	THE QUESTION OF THE ALPHABET IN THE HİSTORY OF THE TATAR PEOPLE	41
İsmet KILIÇ	SAHA CUMHURİYETİ'NİN İLK GAZETESİ: KIIM	42
Kamelya TEKNE	KIRIM TATAR KADIN MATBUATI TARİHİNDEN: KADINLIK SOSYALİZM YOLUNDA / SOVYET KADINLIĞI	43
Karomat MULLAHOCAEVA	XX-XXI ASRLAR NAVOİYSHUNOSLİĞİ VA MATBUOT	44
Khusniddin MAMADALİEV	RİSİNG OF ISSUES OF "THE FİRST RENAISSANCE EPOCH" (THE 9TH – THE BEGİNNİNG OF THE 13TH CENTURİES) IN THE PAGES OF THE NEWSPAPER "TARJUMAN"	45
Lütviyye ASGERZADE	XX. YÜZYIL BAŞLARINDA TÜRK-AZERBAJCAN BASINI	46
Mahliyo TUHTASİNOVA	"OYİNA" JURNALIDA TİL MASALALARİNİNG YORİTİLİŞİ	47
Maýagözel BABAYEWA	TÜRKMEN METBUGATYNDAMAGTYMGULYNYŇ EDEBİ MİRASYNA BAGYŞLANYP ÝAZYLAN MAKALALAR	49
Meder SALİEV	ORTAK YAZI DİLİNDEN GÜNÜMÜZE KIRGIZ METİNLERİNDE GÖRÜLEN MAHALLİLEŞME ÖRNEKLERİ	50

Meryem DOĞANER	LİSAN MESELESİ VE NESİP BEY YUSUFBEYLİ'NİN GÖRÜŞLERİ	51
Mikail CENGİZ	ALTAY TÜRKLERİNİN MODERNLEŞMESİNDE VE ALTAY TÜRKÇESİNİN GELİŞİMİNDE ALTAYDID ÇOLMONI GAZETESİNİN YERİ VE ÖNEMİ	52
Mohammad RAZZAGHI	1946 SENESİNDE ZENGAN ŞEHRİNDE YAYIMLANAN AZER GAZETESİ	53
Muhammed KARASU	DOĞU TÜRKİSTAN İSTİKLÂL MECMUASI	54
Muzaffar AZATBAEV	KARAKALPAK BİLİM DÜNYASI: İLİM VE JÂMIYET DERGİSİ ÜZERİNE BİR İNCELEME	55
Nasiba Ergashevna SABIROVA	XORAZM FOLKLOR MATERİALLARİNİNG MATBUOTDA NASHR QİLİNİSHİ VA QIYOSİY TADQIQI	56
Nesiman YAKUBLU	SOVYETLER BİRLİYİ DÖNEMİNDE AZERBAYCANLI MÜHACİRLERİN ALMANYA'DA BASIN FAALİYETLERİ	57
Nigar R. GÖZELOVA	MÜSƏLMAN ŞƏRQİNDƏ İLK QADIN JURNALI	58
Normat YULDASHEV	CHO'L PON VA TURKİSTON MATBUOTI	59
Nusratullo JUMAXO'JA	HAMZA HAKİMZODA NİYOZİY VA JADİD MATBUOTİ	60
Oder ALİZADE	"AZERBAYCAN GAZETESİ" NDE (1918-1920) TÜRK OCAKLARI'NIN FAALİYETLERİ (1918-1920)	61
Mehmet Fatih SANSAR	EKİNCİ GAZETESİ'NDE OSMANLI HABERLERİ (1876-1877)	62
Okan YEŞİLOT	KIBRIS TÜRKLERİNİN İLK FOLKLOR DERGİSİ: HALKBİLİMİ	63
Özlem ÖZMEN GÜMÜŞ	DİL VE KÜLTÜRÜN ÇOCUKLARA AKTARIMINDA TATAR DÖNYASI / TATARSKIY MİR "TATAR DÜNYASI" GAZETESİNİN RÖLÜ	64
Qərənfil Dünyamin qızı QULİYEVA	AZƏRBAYCAN XALQ CÜMHURİYYƏTİ DÖVRÜNDƏ MƏTBUAT	65
Ra'no MULLAHOCAEVA	MÜŞTUM DERGİSİ VE ABDULLA KADİRİ YARATICILIĞI	66
Ridvan CHİTİLOV	ÖMER FAİK NUMANZADE'NİN GAZETECİLİK HAYATI	67
Saodat NAZAROVA	CEDİDLERİN KÜLTÜREL FİKİRLERİ VE BAKIŞI TÜRKİSTAN MATBUATINDA	68
Seba NAMAZOVA	MUHAMMED SADIK ARAN VE YEŞİL YAPRAK DERGİSİ	69
Sherzodhon MAHMUDOV	HOKAND HANLIĞI TARİHİNİN KAYNAĞI OLARAK TURKESTANSKIYE VEDOMOSTI GAZETESİ: YORUM VE ANALİZ	70
Sinem KÜÇÜKAĞAOĞLU TUNÇ	AYNA DERGİSİNİN ÖZBEK YAZI DİLİNİN GELİŞİMİNE ETKİSİ	71
Şule ERTÜRK ANIKLI	KAZAKİSTAN'DA MİLLİ KİMLİK İNŞASININ BASINA YANSIMASILARI	72
Tahir Nureddinoğlu KERİM	"MİLLİY UYANIŞ DEVRİ" QIRIMTATAR	73

Terane HEŞİMOVA	MATBUATINDA HİCİV TÜRÜNİN ŞEKİLLENME TARİHİNDEN (XIX YY. SONU – XX YY. BAŞI) 20.YÜZYILIN BAŞLARINDA MERKEZİ ASYA TÜRK HALKLARININ MİLLİ MATBUATININ GELİŞMESİNDE “MOLLA NASREDDİN” DERGİSİ VE “MOLLA NASREDDİN”CİLER	75
Təhminə BEDELOVA	“KƏŞKÜL”ÜN SƏHİFƏLƏRİNDƏ FÜZULİ’NİN “LEYLİ VƏ MƏCNUN” ƏSƏRİNİN RUS DİLİNƏ TƏRCÜMƏSİ	76
Tojiboyeva Ozoda TOHIROVNA	O‘ZBEKİSTONDA İLK DAVRİY NASHRLAR VA ULARDA ALİŞER NAVOİY İJODİ TAHLİLİ	77
Ugur ALTUNDAS	ULUG HEM DERGİSİ VE TUVA EDEBİYATINA KATKILARI	78
Ümit AKIN	SİRÂTİMÜ STAKİM DERGİSİNDE TATAR AYDIN TROYSKİLİ AHMED TACEDDİN ÜZERİNE BİR İNCELEME	79
Veli Savaş YELOK	ÖZBEK SÜRELİ YAYINCILIK GELENEĞİNDE TERAKKİ GAZETESİ	80
Yasin KARADENİZ	ÖZBEKİSTAN’DA ALFABE DEĞİŞİM SÜRECİNİN BAŞLAMASINDA RUS MATBUATININ ETKİSİ	81
Yılmaz ÖZKAYA	RUSYA TÜRKLERİNDE TOPLUMUN GELENEKTEN MODERNİTEYE EVRİLMESİNDE MATBUATIN ROLÜ	82
Yusif MİRZEZADE	AZERBAJCAN VE TÜRK DÜNYASI BASIN TARİHİNİN MİLLİ, SİYASİ, TARİHİ VE KÜLTÜREL HAYATINA ÖZEL HİZMETLERİ OLAN “EKİNÇİ” GAZETESİ: HUKUKİ YÖNLERİ VE YER ALAN HUKUKİ KONULAR	83
Zaynabidin ABDİRASHİDOV	SVOBODNIY TURKESTAN GAZETESİNDE TÜRKİSTAN MUHTARİYETİ’NE BAKIŞ	84
Zebo FAZLİDDİNOVA	SOVYET DÖNEMİ ÖZBEK MATBUATINDA ÖZBEKİSTAN EDEBİYATI VE SANATI GAZETESİNİN YERİ	85
Zelfira ŞÜKÜRÇİYEVA	DÜNDEN BÜGÜNE KIRIM TATAR MATBUATI	86
Zeynep AKARSLAN	AZƏRBAYCAN GAZETESİNƏ GÖRE “KARABAĞ’IN SON GÜNLERİ”	87
Zeynep Berre ÖZÇELİK	TÜRKİYE’DEKİ GAZETECİLİK LİSANS BÖLÜMÜ BASIN TARİHİ MÜFREDATLARININ TÜRK DÜNYASI BASININA İLGİSİ AÇISINDAN BİR ANALİZ	88
Zeynep YILDIRIM	AZERBAJCAN’IN İLK ÇOCUK DERGİSİ DEBİSTAN’DA OSMANLI ŞAİRLERİ	89

II. BÖLÜM – TAM METİN BİLDİRİLER

Yazar Adı	Makale İsmi	Sayfa
Afaq YUSUFLI	TANZİMAT DÖNEMİ İDEOLOJİSİNİN	91

	AZERBAJYCAN'DA SOSYAL-SİYASİ FİKRİN GELİŞİMİNE ETKİSİ VE GAZETE YAZARLIĞINDA YANSIMASI	
Ainur AKHMETOVA	ORTA ASYA TÜRK HALKLARININ BAĞIMSIZLIK DÖNEMİNDEKİ KÜLTÜREL-EDEBİ İLİŞKİLERİNİ GELİŞTİRMEDE BASININ FAALİYETLERİ: KARŞILAŞTIRMALI ANALİZ	96
Asena Yağmur Çelik ZONGUR	YENİ ŞARK'IN SAYFALARINDA KAFKASYA'NIN GÖRÜNÜMÜ	103
Aynura HUSEYNOVA	SSCB DÖNEMİ AZERBAJYCAN BASINI: SİYASİ ETKİLER VE SONUÇLAR	117
Ayşe Zuhal KARTAL	BAŞKURT MATBUATININ TEMEL TAŞI DAVUT YULTIY	126
Aytən RƏHİMOVA	1918-Cİ İL SOYQIRIMI ZAMANI İRANA SİĞİNAN AZƏRBAYCANLILARIN TALEYİ "AZƏRBAYCAN" QƏZETİNİN SƏHİFƏLƏRİNDƏ	130
Ayvaz MORKOÇ	AZERBAJYCAN'DA REPRESSİYA KURBANİ SEYİD HÜSEYİN'İN GAZETECİ KİMLİĞİ	136
Azim DAVRON	JADİD MATBUOTİ: ISMOİL GASPRALI VA HAMZA HAKİMZODA	139
Azizbek YOQUBOV	HAMZA PUBLİTSİSTİKASİNİNG TARİXİY AHAMİYATİ	143
B. PALUANOV	QARAQALPAQ BASPASÓZİNDE ÁDEBİY JURNALİSTİKANIŇ PAYDA BOLİWİ HÁM RAWAJLANİWİ	148
Baxtiyor YAKUBOV	JADİD MATBUOTİ VA TEATR	153
Isfandiyor XOMIDOV		
Cemile KINACI BARAN	İLK MODERN KAZAK DERĞİSİ AYKAP'TA "KADIN MESELESİ"	156
Dilafro'z Abdujamilovna QALANDAROVA	JADİD MATBUOTİ TARİXİ	165
Dilrabo ANDANIYOZOVA	O'ZBEK TİLİ PUNKTUATSİYASİ TARAQQİYOTIDA MATBUOTNİNG O'RNİ	170
Əfsanə NAĞİYEVA	"YENİ YOL" QƏZETİNİN İDEYA İSTİQAMƏTLƏRİ	174
Ertuğrul AYDIN	KIBRIS'TA TÜRK GAZETECİLİK VE BASIN HAYATI	178
Eşqane BABAYEVA	FÜYUZAT DERĞİSİNDE TÜRKİYELİ YAZARLAR	183
Fahriyyə QÜDRETLİ	AZERBAJYCAN EDEBİYATINDA TÜRK MOTİFLERİ (AHMED CEVAD, ALMAS YILDIRIM VE HALİL RIZA ULUTÜRK YARATICILIKLARINA DAYALI)	190
Fatih Mehmet EŞKİ	ÇARLIK RUSYA'DA KADIN DERĞİCİLİĞİ VE TARİHSEL GELİŞİMİ	193
Ferhat KARABULUT	KIRGIZ TÜRKLERİNİN İLK MİLLİ GAZETESİ ERKİN	202
Gülkaiyr CHAPAJY	TOO'NUN KURUCULARI, HAYATLARI VE MİSYONLARI ÜZERİNE BİR DEĞERLENDİRME	
Ferhat KARABULUT	MİRZE ELEKBER SABİR'İN "MOLLA NASREDDİN"	210
Sevda HASANZADE	DERĞİSİNDE KADINI KONU ETTİĞİ YAZILARI ÜZERİNE BİR DEĞERLENDİRME	

Galiba HACIYEVA	XX. YÜZYILDA TÜRK MİLLİ BİLİNCİNİN GELİŞİMİNDE GÜNEY AZERBAYCAN MATBUATININ ROLÜ	217
Goshgar BAYLAROV	AZERBAYCAN'DA İLK GÜNLÜK GAZETE – HAYAT	227
Guljahon Umirzakovna JUMANAZAROVA	JADİD MATBUOTİ VA ONA TİLİ	233
Gülsüm KARİMOVA	AZERBAYCAN'DA SOVYET DÖNEMİ “PİONER” VE GÜNÜMÜZ “GÜNEŞ” DERGİSİ	238
Hacı Nərimanoğlu ABDULLA	TÜRK DİLİ VƏ ƏLİFBASİ TÜRK DÖVLƏTLƏRİ BİRLİYİNİN ORTAQ DİLİ, ORTAQ ƏLİFBASİ OLMALIDIR	242
Hamroyeva Orzigul JALOLOVNA	“MASHRAB” JURNALİNİN JADİD MATBUOTİDAGI O'RNİ	247
Hatice VELİ	1930'LU YILLARDA KAŞGAR'DA ÇIKAN “YENİ HAYAT” GAZETESİNE GÖRE KIZ ÇOCUKLARININ VE KADINLARIN EĞİTİMİ	261
Hicran ƏHMƏD	ƏLİ BƏY HÜSEYNZADƏ VƏ HÜSEYN NİHAL ATSIZIN TÜRK MƏTBUATINDA YERİ	269
Isakova Guzalxon NE'MATOVNA	MAHMUDXO'JA BEHBUDİYNİN MİLLİY O'ZLİKNİ ANGLASH BƏRASİDAGI QARASHLARI	280
Islamjon Axmedjanovich YAKUBOV	VAQTLİ MATBUOT O'ZBEK JADİD ZİYOLILARI MA'RİFİY DASTURLARİNİ AMALİYOTGA TADBİQ ETİSH VOSİTASI	283
Işıl İŞİKTAŞ SAVA	KIRIM TATAR BASIN HAYATINDA NENKECAN DERGİSİ	290
İbrahim ATABEY	TÜRK YURDU DERGİSİNİN 1931'E KADAR ÇIKAN SAYILARINDAKİ TÜRKÇE KONULU YAZILAR	298
Kubilay FENER	ÇUVAŞİSTAN'DA MATBUAT HAREKETLERİNİN BAŞLANGICI: HIPAR GAZETESİ	310
Matyoqubova Tozagul RAJAPOVNA	G'AFUR G'ULOM İJODİY TAKOMİLİDA VAQTLİ MATBUOTNİN O'RNİ	317
Merve KARADUMAN	AZERBAYCAN TÜRKÇESİNİN 20. YÜZYILDA BASIN DİLİ OLARAK GELİŞİMİNDE TÜRKİYE TÜRKÇESİNİN ETKİSİ	324
Mustafa KARATAŞ	AZERBAYCAN'DA LATİN ALFABESİNE GEÇİŞ SÜRECİNİN KOMMUNİST GAZETESİNE YANSIMALARI	333
Nagmatylla AMANLYÝEW	T. HOJANYÝAZOWYŇ TÜRKMENİSTAN GARAŞSYZLYGYNÝ ALANDAN SOŇ METBUGATDA NEŞİR EDİLEN İŞLERİ	356
Nodira Isomitdinovna SOATOVA	XX ASR O'ZBEK PUBLİTSİSTİKASIDA ABDULLA QODIRIYNİN O'RNİ	362
Orhan BALDANE	ALİ ABBAS MÜZNİB TARAFINDAN 1910-1911 YILLARINDA BAKÜ'DE ÇIKARILAN HİLAL GAZETESİNİN DİLİ ÜZERİNE	366
Orhan İSAYEV	KAFKASYA'DA TÜRK MATBUATININ OLUŞUMU VE FAALİYETİNE KARŞI TÜRETİLEN YAPAY	374
Vügar SULTANZADE		

	ENGELLER	
Osman EROĞLU	KUZEY MAKEDONYA'DAKİ TÜRK MATBUAT HAREKETLİLİĞİ VE BAHÇE ÇOCUK DERGİSİ	375
Parizod TUROPOVA	ADABİY-PUBLİTSİSTİKADA UJODKOR BADIİY TAFAKKURİ VA MAHORATİ	418
Parvana BAYRAM	EKİNCİ GAZETESİ VE KLASİK AZERBAYCAN EDEBİYATI	423
Perhan Allamberganova KUDAYBERGENOVNA	QORAQALPOG'İSTONDAGI YOSHLARGA OİD GAZETALAR TAHLİLİ	431
S. T. GANIYEVA	TÜRKİSTAN'DAKİ JADİDLER BASIN TARİHİNDEN	435
Salida ŞƏRİFOVA	ABDURRAHİM BEY HAKVERDİYEV'İN GAZETECİLİĞİ	437
Salim ÇONOĞLU	MOLLA NASREDDİN DERGİSİ'NDE TÜRKİYE	450
Sevinc QASIMOVA	AZERBAYCAN'DA ULUSAL ÖZBİLİNÇ VE YENİLENME HAREKETİNDE BASIN ÖNDERİ: HASAN BEY ZERDABİ ÖRNEĞİ	461
Sevinchoy Islomjonovna YOKUBOVA	XX ASRNİNG 20-YİLLARI O'ZBEK PUBLİTSİSTİKASI	472
Sinan GÜZEL	KAZAN BASIN HAYATININ İLK ÖZEL SÜRELİ DERGİSİ ZAVOLJSKIY MURAVEY'DE (1832-1834) ÇUVAŞLARA İLİŞKİN BİLGİLER	479
Şamuhamet AKMYRADOW	TÜRKMEN-SOWET METBUGATYNYŇ SAKASYNDA DURAN	489
Şemsettin KÜZECİ	OSMANLI'DAN GÜNÜMÜZE IRAK'TA TÜRK BASIN TARİHİ	495
Xonqulov Shavkatjon XURSANALIYEVICH	HAMZA HAKIMZODA NIYOZIYNING TURKISTON MATBUOTI RIVOJIGA QO'SHGAN XISSASI	516
Tahir AŞİROV	GEÇİŞ DÖNEMİNİN TÜRKMENÇE SÜRELİ YAYINI "DAŇ YILDIZI" (1918-1920) GAZETESİ	521
Tawus NURBADOWA	TÜRKMEN HALYÇYLYK SUNGATY "TYPKMEHOBEDEHIE" ŽURNALLARYNDA	526
Umurzoq Abdurrazoqovich JUMANAZAROV	XX ASR BOSHLARI MUSTAQİL O'ZBEK VAQTLI MATBUOTIDA ADABIY JARAYON MASALASI	534
Yasin YAVUZ	SIRAT-İMÜSTAKİM'DE AZERBAYCAN BASININA İLİŞKİN HABERLER	538
Yavuz KARTALLIOĞLU	KAZAK GAZETESİNDEKİ ARAPÇA, FARŞA VE	546
Zhanat AKDURUŞ	RUSÇA ALINTILARIN YAZIMI VE SES OLAYLARI	
Yavuz Sinan ULU	MUHİT DERGİSİ'NİN TÜRKÇÜLÜK FİKRİNE VE TÜRK DÜNYASINA BAKIŞI	562
Yegane HUSEYNOVA	AZƏRBAYCAN MAARİFÇİLƏRİ VƏ MİLLİ MƏTBUAT	570
Zafer KARATAY	KIRIM TÜRKLERİNİN MİLLİ MÜCADELESİNDE BİR İRFAN OCAĞI: EMEL MATBAASI	575
Zeki GÜREL	IRAK'TA TÜRKİYE TÜRKÇESİYLE YAYINLANAN ÇOCUK DERGİSİ "CANBALA"	582
Zilola Narbayevna KHUDAYBERGENOVA	XX. YÜZYIL TÜRKİSTAN BASINININ YILDIZI UBAYDULLA HOJAEV (1882-1939) VE ONUN	582

	YAYINLARI	
Zulfiya MAMARAJABOVA	SADOI TURKISTON GAZETESI'NDE EĞİTİM VE ÖĞRETİM KONULARININ ANLATIMI	599
Zulfiya Nabievna MA'RUFOVA	JADİD MATBUOTİ VA AYOLLAR	606

Annotatsiya

XX asrning 20-yillarida publitsistika sohasida badiiy ocherk va feleton janrlari yuzaga keldi. Abdulla Qodiriy, Mirmuhsin Shermuhamedov, Saidahmad Vasliy, Abdurauf Fitrat, Cho'lpon, Komil Aliyev, Sanjar Siddiq, A'zam Ayyublar o'zbek feletonining dastlabki namunalarini yaratdilar.

Bu yillarda *"Inqilob quyoshi"*, *"Al islah"*, *"Ishtirokiyun"*, *"Inqilob"*, *"Qizil bayroq"*, *"Turkiston"*, *"Yangi Fergona"*, *"Yangi Sharq"*, *"Mushtum"*, *"Alanga"*, *"Maorif va o'qituvchi"*, *"Tong"*, *"Oyna"* singari ko'plab gazeta va jurnallar chop etilgan. Uning sahifalarida Hamza Hakimzoda Niyoziy, Abdulla Avloniy, Abdulla Qodiriy, Sadridin Ayniy, Xurshid va boshqa ijodkorlar faol ishtirok etishgan.

Bu davr matbuotida Abdurauf Fitratning roli kattadir. Fitrat 1923-1924 yillarda Moskva va Leningrad shaharlarida yashasa-da *"Uchkun"*, *"Buxoro hayoti"* (*"Buxarokaya jizni"*) jurnallarida faol qatashgan. U Moskvadan qaytgach, ilmiy-badiiy ijodni davom ettirgan. *"Inqilob"* jurnali tahririyatiga a'zo bo'lgan. Fitrat Mahmud Qoshg'ariy, Yusuf Xos Hojib, Ahmad Yugnakiy, Ahmad Yassaviy, Navoiy, Bobur, Solih, Turdi, Mashrab singari mumtoz adabiyot namoyondalari, shuningdek fors-tojik klassiklari Firdavsiy, Umar Hayyom, Bedil va boshqa ko'plab shoirlar ijodi haqida tadqiqotlar, maqolalar e'lon qilgan.

Olimning *"Ahmad Yassaviy"* (1927), *"Yassaviy maktabi shoirlari to'g'risida tekshirishlar"* (1928), *"XVI asrdan so'ngra o'zbek adabiyotiga bir qarash"* (1929), *"Mashrab"* (1930) va boshqa maqolalari g'oyatda qimmatlidir.

Yuqorida tanishganimizday, birgina Fitrat ijodi misolida ham o'sha davr matbuotida chop etilgan o'zbek adabiyotshunosligi, folklorshunosligi, dinshunosligi, adabiyot va san'at nazariyasi hamda tarixi haqidagi maqolalar haqida muayyan tasavvurga ega bo'lish mumkin.

Kalit so'zlar: Adabiyot, san'at, publitsistika, gazeta, jurnal, maqola, ocherk,

Abstract

In the 1920s, the genres of literary essay and feuilleton appeared in the field of journalism. Abdulla Kadiri, Mirmuhsin Shermuhamedov, Vasli Samarkandiy, Fitrat, Chulpan, Kamil Aliyev, Sanjar Siddik, Azam Ayub created the first examples of Uzbek feuilleton. During these years, many newspapers and magazines were published, such as: "Inqilob kuyoshi" ("Suns of the Revolution", "Al Islah", "Ishtirokiyun", "Inqilob" ("Revolution"), "Kizil bayroq" ("Red flag"), "Turkiston" ("Turkestan"), "Yangi Fergona" ("New Fergana"), "Yangi Sharq", ("New East"), "Mushtum" (Fist), "Alanga", ("Flame"), "Maorif va ukitguvchi" ("Education and teacher"), "Tong" ("Morning"), "Oyna" ("Mirror"). Hamza Hakimzada Niyazi, Abdullah Avloni, Abdullah Kadiri, Sadridin Ainiy, Khurshid and other creators took an active part on its pages.

Abdurauf Fitrat played a great role in the press of this period. Although Fitrat lived in Moscow and Leningrad in 1923-1924, he actively participated in the magazines "Uchkun" ("Spark") and "Buxoro hayoti" ("Bukhara Life"). After returning from Moscow, he continued his scientific and artistic activities. He was a member of the editorial board of the magazine "Inqilob" ("Revolution"). Fitrat published studies and articles on the works of such Uzbek classical poets as Mahmud Kashgari, Yusuf Khos Khadjib, Akhmad Yungnaki, Akhmad Yassawi, Navoi, Babur, Salih, Turdi, Mashrab. as well as Persian-Tajik classics Firdovsi, Umar Khayyam, Bedil and many other poets.

The scholar's articles such as "Akhmed Yassavi" (1927), "Research on the poets of the Yassavi school" (1928), "A look at Uzbek literature after the 16th century" (1929), "Mashrab" (1930)

* Toshkent Amaliy fanlar universiteti kata o'qituvchisi, filologiya fanlari bo'yicha falsafa doktori(PhD)

and others are extremely valuable. As we have seen above, the definition of articles on Uzbek literary criticism, folklore studies, religious studies, theory and history of literature and art, published in the press of that time can be formed even by the example of Fitrat's work.

Key words: literature, art, journalism, newspaper, magazine, article, essay.

Bizga ma'lumki, XX asrning yigirmanchi yillari ijodkorlari faoliyatida publitsistikaning o'rni katta bo'lgan. "Publitsistika avtorning voqea va hodisalar, qabramon xarakteri, uning taqdiri, ocherkda ifodalaniyotgan ijtimoiy muammolar haqida voqea davomida bevosita ashkora bayon qilgan ijtimoiy omumbop fikr-mulohazalari dir"¹.

Publitsistika publicistning hayotiy voqealarga bevosita aralashuvi natijasida yaratilib, muallif voqealarni kuzatadi, dalillar asosida fikr-mulohazalar ifoda qiladi. Bu fikrlar tasdig'ini ko'pgina jaded ijodkorlarimiz misolida kuzatishimiz mumkin.

O'zbek matbuotining asoschilaridan biri, shoir va nosir – Mirmuhsin Shermuhamedov (1895-1929)dir. U Ufadagi "Oliya" madrasasi (1916-1917) da o'qigan. "Ishirokiyun", so'ng "Qizil bayroq", "Turkiston" va boshqa gazetalarda muharrirlik qilgan. "Turkistonning usuli idorasi haqida", "Tarixiy davrlar", "Istiqbolda bizning hayot" singari maqolalarida mamlakatdagi ijtimoiy-siyosiy voqealar, millat qadri va istiqloq masalasiga e'tibor beriladi. 1917-yil Fevral inqilobi munosabati bilan yozgan "Tarixiy ikki voqea" maqolasi "Turon" gazetasida nashr etilgan bo'lib, bu maqolasi uchun Mirmuhsin o'limga hukm qilinadi, lekin bu qamoq jazosi bilan almashtiriladi². ning "Shoir janoblarig'a iltimos" nomli murojaatida shunday fikrlarni o'qiyimiz: "... shoirlarımız ashkiyabozlikdan boshini qutqarolmaydur... fasod axloq sobibi ba'zi bir vijdonsiz shoirlarımız bayoz, nom, kitoba ila ko'b besoqollar xatiga kattalarni ham axloqin qora mum bila bo'yab qo'yisdi... yash-yosh o'smir bolalarni gazeta va majalla o'rnig'a do'kong'a to'nqoyib bayoz o'qub turg'onlarig'a ko'z tushadur... Zamona bozirda safatabozlikniki bo'lmay, taraqqiyunkidir"³.

Shubhasiz, yuqoridagi da'vati uchun Mirmuhsin Shermuhamedovga nisbatan vaqtili matbuotda malomat toshlari ham otildi. Ammo u o'z adabiy-yestetik maqsadidan qaytmadi. Mirmuhsin Shermuhamedovning fikricha, shoir va millat axloqi mohiyatan ajralmas birlikdir. O'lka taraqqiyotining ayni pallasida bayoz, noma singari an'anaviy janrlar doirasida davr shiddatini ifodalab bo'lmaydi.

Mirmuhsin Shermuhamedov ijod ahlini uyg'otish haqidagi o'z fikr-qarashlarini davom qildirib, "She'rim va uning natijalari" nomli maqolasida: "... xudo bergan ilm va fikrdan adabiyot va milliy she'rlarni bosblasalar, madaniy dunyosida yashbaguchi yash tifllarni o'qub foydalanishlarig'a sabab bo'lar yedi"⁴, deb yozadi.

Zamonning o'zi To'lagan Xo'jamiyrov – Tavallo (1882-1937) va Saidahmad Vasliy Samarqandiy (1870-1925) kabi millat ziyolilari, ayniqsa yoshlarning gazeta va jumallardagi dolzarb masalalardan boxabar bo'lmog'i, ularda faol ishtirok yetmoqlarini talab yetadi⁵. Shubhasiz, bu o'rinda Mirmuhsin va Tavalloning she'r va maqolalari «Taraqqiy», «Shuhrat», «Sadoyi Turkiston», «Sadoyi Farg'ona» gazetalarida muntazam chiqib turgani, "Turon" jamiyati va milliy teatr truppasining tashkilotchilari va faollaridan biri yekani, shuningdek 1914 yil 30 avgustda Toshkentda «Nashriyot» shirkatini tuzib, kitob chiqarishni yo'lga qo'ygan ziyolilar safida yekanini nazarda tutgan yedi.

¹ Tog'ayev O. (1976) Publitsistika janrlari. – Toshkent: O'zbekiston. – 63 b.

² Qosimov B. (2022) Tanlangan asarlar. 3 jildlik. J.3. – Toshkent: G'afur G'ulom nomidagi nashriyot-matbaa ijodiy uyi. – bb.571-585

³ Mirmuhsin (1914) Shoir janoblarig'a iltimos. Turkiston viloyatining gazetasi. 14 sentabr. – №72

⁴ Mirmuhsin (1914) She'rim va uning natijalari. // Turkiston viloyatining gazetasi, 2 noyabr. – №85.

⁵ Vasliy Samarqandiy (1914) Haqsiz hujum // Sadoyi Farg'ona. – № 96; Vasliy Samarqandiy (1914) Shariati Islomiya // Sadoyi Farg'ona. – №83; Vasliy Samarqandiy (1915) Javob // Oyna. – №7; Vasliy Samarqandiy (1914) Irtihod va insof // Sadoyi Farg'ona. – № 94.

Mirmuhsin Shermuhamedov tilga olgan Saidahmad Vasliy (1870-1925) XIX asr oxiri, XX asr boshlaridagi Samarqand adabiy va ma'rifatparvarlik muhitining ulug' siymolaridan biri yedi. U zullisonayn hamda sohibi devon shoir, olim, tarjimon va mudarris yedi. Mirmuhsin Shermuhamedov Saidahmad Vasliyning Turkiston maktab va madrasalaridagi o'quv tizimini isloh qilish haqidagi ilg'or g'oyalari hamda vatanparvarlik, insonparvarlik, taraqqiyparvarlik ruhidagi asarlari, xususan "Ittihod va insof", "Madaniyat", "Bildurmak kimning gunohi?" kabi maqolalari bilan yaqindan tanish bo'lgan.

Vasliy Samarqandiy "Ta'lim va bildurmakning foydaluv o'lmog'i" maqolasida shunday deb yozadi: *"Tabiiydurkim oning (o'quvchi) aqli mustakul narsalarni bilimdan qizdur va qiyin so'zni anglamoqdan qo'sirdur. Zebni katta va og'ir iboradan shoshur, zeroki iste'dodi anga chidamas va ancha qiyin va daqiq ta'birdan qochur... Chunki maqsadi bilim yedi, bilolmadi qochdi va maqsadi babra olmoq yedi, ololmadi. Isbda mudarris afandiga bir durust yo'l boshlamoq mumosibdur, toki sbogirdi andin babra olsin"*⁶.

Vasliy mudarrislarining dars berish usullarini tahlil qilibgina qolmay, ularga muayyan yo'l-yo'riqlar ko'rsatmoqda. Ayni paytda, til sodda va ravon, o'quvchiga anglamli bo'lishi tarafdori sifatida ham namoyon bo'lmoqda. Bu ham uning qoloqlik girdobidagi vatan qismati, ilm-fan rivoji, millat ravnaqi uchun kurashgan ziyolilarimizdan biri yekanini ko'rsatadi.

O'zbek matbuotida faol ishtirok etgan ijodkorlarimizdan yana biri Abdulhamid Sulaymon o'g'li Cho'lpon (1897-1938) dir. 1914 yilda bitgan "Adabiyot nadur?" maqolasida: *"Hech to'xtamasdan barakat qilub turg'on vujudimizga, tanimizga suv- bavo ne qadar zarur bo'lsa, maishat yo'lda bar xil qora kirlar ila kirlangan rubimiz uchun ham shul qadar adabiyot kerakdir. Adabiyot yashasa – millat yashar. Adabiyoti o'lmag'on va adabiyotining taraqqiyatiga chalishmagan va adiblar yetishdirmag'on millat oxiri bir kun bisiyotdan, o'ydan, fikrdan mabrum qolub, sekin-sekin inqiroz bo'lur. Muni inkor qilib bo'lmas. Inkor qilg'on millat o'zini inqirozda yekannu bildirur"*, deb yozgan yedi.

Darhaqiqat, XX asrning 20-yillariga kelib badiiy adabiyot real hayotga yaqinlashdi. Janrlar tarkibi yangilandi va g'oyaviy mazmuni, obrazlar olami mohiyat yetibori bilan Vatan ozodligi, millat yerki hamda uning ruhini uyg'otish singari ma'rifiy-axloqiy va ijtimoiy-siyosiy muammolar badiiy yechimini topishga yo'naltirildi.

Safarnoma Cho'lpon yoqtirgan janrlardan biri edi. Uning ijodiy merosida yo'l xotiralari janriga mansub "Vayronalar orasida", "Chimkent xatlari" kabi publitsistik asarlar avjudligi fikrimizni tasdiqlaydi. Shunday asarlardan biri arxitektonik jihatdan sakkiz bo'limdan iborat "Yo'l esdaligi"⁷ safarnomasi bo'lib, mazkur asar "Bilim o'chog'i" jurnalining 1922 yil 1-sonida e'lon qilingan. Ushbu safarnoma ma'rifiy qimmat kasb etibgina qolmay, tuyg'u va kechinmalarga yo'g'irilgani bois, kitobxonni ijodkorning muayyan davrdagi ruhiy kechinmalaridan ham ogoh etadi. Nasr va nazm o'zaro mutanosib tarzda uyg'unlashgani, adib axborot-mulohazalari – ijodkor samimiy dardlari liroepik yo'sinda ifodalangani bilan xarakterlanadi.

Cho'lpon olislardan chiroylik ko'ringan tog'lar yaqinlashgan sari tobora salobatli va serviqor bo'la borishini "sevgim kabi chiroylik", "vahmimday o'sgan" deya ta'riflaydi. Bu bejiz emasdi. Cho'lpon bizni o'z dardlarini uning ruhiyatiga yaqinlashibgina tushunish mumkinligi va bu jarayonda qo'rqinch tuyg'usi o'sganiga e'tibor qaratishga undaydi.

Cho'lpon o'z xayollarini real haqiqatlar to'sganini anglagan. U tog'ning yuksalishini to'sgan kuch nima ekanini bilolmay o'rtanadi. Bizningcha, ayni holga alohida e'tibor berish lozim. Tog'ning yuksalishiga ko'nglidan javob topolmay, so'rog'iga javobni tabiatdan izlagan Cho'lpon intuitiv tarzda bo'lsa-da, chekli ob'ektlarni bilishga, shu orqali cheksizlik sirlarini anglashga intilgan. Chunki xayoliy yuksakliklarga ko'tarilmoqni istab, ko'zni o'ynatar qadar yuksalgach, tog'lar ham o'sisbdan to'xtaydi.

⁶ Vasliy (1917) Ta'lim va bildurmakning foydaluv o'lmog'i. // Al isloh. – № 6

⁷ Cho'lpon (2016) Adabiyot nadur // Tanlangan asarlar. J4. – T.: Akademnashr. – 4 b.

⁸ Cho'lpon (1994) Asarlar. 3 jildlik. 2- jild. – Toshkent: Adabiyot va san'at. – bb. 320-329.

Yiroq yo'ldan kelgan sayyoh tili bilan oshkor etolmagan dardlarini komil ishonch bilan: "Menim qalamim aytkandır... O'qung!... Menim dostonlarimni, "Oltun daftar"ni", - deyishi bejiz emas. Aftidan, adib asar ichki tabiatiga ko'ra voqeaband syujetga ega emasligi, unda lirik unsurlar bisyorligi, voqelik lirik sub'ekt ruhiyati orqali ifodalanishi dan kelib chiqib, asar janrini nasriy doston deb belgilagan ko'rinadi. Haqiqatan ham, unda sayyoh ruhiyatidagi his-tuyg'ular va o'y-fikrlar kurashi yetakchilik qiladi. Serqatlam ramziy-majoziy ifodaga keng o'rin beriladi va lirik-romantik ruh diqqatni tortadi. Bularning barchasi, asarda Cho'lpon nasrida aksariyat hollarda kuzatilgan lirik tafakkur, shoirona noziklik ancha qabariq tarzda namoyon bo'lganligini ko'rsatadi.

Agar biz uning "Oltun daftar"ni ishonib topshirayotgan holatiga diqqat qilsak: "Qaltirag'on barmoqlar, qo'llar"ni ko'ramiz. O'z istak-tilaklarini anglatmoq niyatidagi nosir zohiran qaralganda "Yo'l esdaligi" deb oddiygina nomlangan sakkiz bo'limdan iborat o'ziga xos mozaikaning so'nggi fasliga nechun "Chin birlik" deb nom qo'ydi ekan. Bizningcha, shoir qalami aytgan haqiqatlarni anglagan kitobxongina Cho'lpon bilan ma'naviy- ruhiy butunlikka erishadi. Ya'ni chin birlik holati sodir bo'ladi.

Demak, Cho'lpon o'z yolg'izligini millatdoshlari qalbiga el-yurt ishqini joylab bartaraf qilmoqdek nekbin umid va ishonch bilan asarga so'nggi nuqta qo'ygan. Shundan keyingina uning qalbi shaffof nurlarga to'lgan, bardamlilik va baquvvatlik kasb etgan. Uni safarga chiqqan paytdagi o'ksik, tushkun ruhiy holat va ezg'in kayfiyat butkul tark etgan.

O'zbek jadid adabiyotida millat taqdiri va uning kelajagi hamda taraqqiyotini o'zida aks ettirgan shoir va yozuvchilarimiz orasida Abdurauf Fitrat ajralib turadi. Fitrat o'zbek jadid adabiyotiga she'rlari, nasriy, dramatik, adabiy-tanqidiy, publitsistik asarlari bilan katta hissa qo'shgan.

Fitrat 1917 yilning aprelidan boshlab Samarqand shahrida chiqa boshlagan «Hurriyat» gazetasi tahririyatiga ishga taklif qilinadi. Shu yilning 28 iyulidan boshlab u gazetaga muharrirlik qila boshlaydi. Gazetaning 25-sonida Fitrat tubandagi so'zlarni yozadi: «Ko'rdim, kezdim, eshitdim, o'qidim. Mamlakatlar orasida Turksitonimiz kabi baxtsiz bir mamlakat yo'qdir. Butun yolg'izgina otlarini tarixda qo'yib ketgan el-uluslarning ezilib ketdiklariga birinchi sabab shul ayriliq, shul ittihodsizlikdir». «Ittihod» ya'ni birlashish, do'stlashishga da'vat etilgan maqolada muallifning achinish va iztirob tuyg'ullari, fidoiyligi ifodasini topgan. Uch publitsistik sochma va bir she'rdan iborat «Yurt qayg'usi»⁹ nomli chiqishida Fitratning millat, Vatan haqidagi dardli fikrlari ehtiros bilan ifodalangan edi.

Fitrat matbuotda «Musulmonlar g'ofil qolmang», «Smyosmy hollar», «Sho'royi Islomning xatosi», «Buxoroning holi», "Sharq siyosati", «Buxoroda inqilob» singari o'nlab maqolalari bilan qatnashdi¹⁰. Ularda ko'tarilgan masalalar o'z davrida kata qiziqish bilan kutib olingan. U millatni ogohlikka, muqaddas zaminni zolimlardan tozalashga, ulamolarni hamjihatlikka, siyosatdonlarni davrga munosib bo'lishlikka da'vat etdi. Turkiston muxtoriyatining e'lon qilinishi voqeasini qo'llab quvvatlaydi. Uning maqolalarida «qo'rqmayin, tortinmayin, keskinroq harakat qilmoq kerak»ligi uqtirilib, tarixiy muhim pallada sustkashlik qilmaslik kerakligi ta'kidlanadi. Buxoroni zulmatdan chiqarmoq uchun inqilob zarur degan qarorga keldi. 1918 yilda yuz bergan hodisalarni tahlil qilgan Fitrat xalqning uyg'otmoqchi, harakatlarni muayyan maqsadlari sari yo'naltirmoqchi bo'ladi.

Taasufki, «Hurriyat» gazetasi 86 marotaba nashr qilingach, yopib qo'yiladi. Fitrat va uning maslakdoshlari Toshkent shahrida ish olib borishga majbur bo'ladilar.

Fitrat 1923-1924 yillarda Moskva va Leningrad shaharlarida yashasa-da «Uchqun», «Buxoro hayoti» («Buxarskaya jizn») vaqti matbuot nashrlarida faol qatashgan. U Moskvadan qaytgach, ilmiy-badiiy ijodini davom ettirgan, «Inqilob» jurnali tahririyatiga a'zo bo'lgan. Uning publitsistik va ilmiy maqolalari matbuot sahifalarida elon qilib borilgan.

Fitratning tilshunoslik, adabiyotshunoslik, adabiy tanqid, adabiyot tarixi, musiqa nazariyasi va tarixi, tarix, etnografiya, folklor, dinshunoslik kabi sohalar bo'yicha olib borgan tadqiqotlari o'zbek

⁹ Abdurauf Fitrat (2000) Tanlangan asarlar. J.1. – Toshkent, Ma'naviyat. – bb.31-34

¹⁰ Abdurauf Fitrat (2003) Tanlangan asarlar. J.3.– Toshkent, Ma'naviyat. – bb.193-213

ilmiy tavakkuri rivojida alohida qimmatga molikdir. U Mahmud Qoshg'ariy, Yusuf Xos Hojib, Ahmad Yugnakiy, Ahmad Yassaviy, Navoiy, Bobur, Solih, Turdi, Mashrab singari mumtoz adabiyot namoyondalari, shuningdek, Firdavsiy, Umar Hayyom, Bedil va boshqa ko'plab fors-tojik klassiklari ijodi haqida tadqiqotlar, maqolalar e'lon qilgan.

Fitratning *«Qutadg'u bilig»* (1925) nomli maqolasi "Maorif va o'qitg'uvchi" jurnalining 2-sonida arab yozuvida chop etilgan. Unda qadimiy turkiy kitobning Farg'onadan topilgan uchinchi nusxasi tarixiy-ilmiy qimmatini haqida fikr yuritilgan¹¹.

Olim *«Navoiyning forsiy shoirligi ham uning forsiy devoni to'g'risida»* nomli maqolasi "Maorif va o'qitg'uvchi" jurnalining 1925 yil 12-sonida, 1993 yilda esa, adabiyotshunos H.Boltaboev tomonidan "Sharq mash'ali" ilmiy jurnalining 1-sonida qayta nashr etilgan. Ushbu maqola Fitrat "Tanlangan asarlar"ining 2-jildidan ham o'rin olgan¹².

Maqolada Fitrat Navoiyning fors adabiyoti rivojiga qo'shgan hissasi haqida fikr yuritilgan ekan, masala mohiyatini ustozlarga ehtiromdan boshlaydi. Navoiy forsiy lisonda ham benazir iste'dod sohibi ekanini tasdiqlagan zamondoshlari: Davlatshoh Samarqandiy, Abdurahmon Jomiy, Som Mirzo, Rizoqulixon Hidoyat, Husayn Voiz Koshifiy kabi tazkiranavislarni hurmat bilan eslaydi. Ayni paytda, ulardan farqli o'laroq, Zahiriddin Muhammad Bobur ta'kidlagan: *"Navoiyning forsiy she'rlari turkiy she'rlariga ko'ra kuchsizdir"*- degan fikrga ham e'tibor qaratadi. Binobarin, tadqiqotchi turli misollar, qarama-qarshi fikr-qarashlarga yetarlicha haq bergani holda, Foniyning fors adabiyotiga munosabati, poetik mahorati va bu adabiyot rivojiga qo'shgan hissasini xolis asoslab beradi.

Fitrat: *"Navoiy eng ulug' fors shoirlarining eng mashhur, eng qiyin asarlariga forsi(y)cha javoblar, naziralar yozgan"*, degan tezisni ilgari surarkan, Xisrav Dehlaviyning «Bahr ul-abror» qasidasidan namunalar keltiradi. Jomiyning «Lujjat ul-asror» qasidasi unga o'xshatma tarzida bitilgan bo'lib, uni Fitrat Xisrav Dehlaviyning kuchsizrakdir, deb baholaydi. Navoiy ham ustozlarga nazira tarzida 26 baytdan iborat «Tuhfat ul-afkor» qasidasini yozganini aytib, maqolada undan muayyan baytlar keltiradi. Zamondoshlari Abdurahmon Jomiy, Davlatshoh Samarqandiy kabi mutafakkirlarning e'tiroflari asosida Navoiyning ushbu qasidasiga yuqori baho beradi.

Shundan keyin olim Navoiyning forsiy tilda bitilgan «Ruh ul-quds», "Ayn ul-hayot", «Minhoj un-najot», «Quvvat ul-hulub» singari qator qasidalari haqida so'z yuritadi. O'rni bilan ulardan baytlar keltirib, tahlilga tortadi.

Fitrat e'tiborini qaratgan masalalardan yana biri adabiyotshunoslikdagi Navoiy forsiy devoni bilan bog'liq turli xil qarashlardir.

Olim adabiyotshunos Vadud Mahmud tomonidan Muso Saidjonov xususiy kutubxonasida Navoiyning forsiy devoni mavjudligi aniqlangani, uning hajmi to'rt yarim ming baytdan iborat bo'lganini ta'kidlaydi. Uning fikricha, ushbu devon «Bedil» devonining hoshiyasida «yarim shikasta» bir xat bilan yozilgan, yanglishi juda ko'b"dir. Devonda g'azallardan keyin «Soqiynomai Mir Alisher» nomi ostida bir soqiynoma keltirilgani bo'lib, Fitratning fikricha "bu soqiynoma uslubcha devonning butun tizmalaridan ustundir, go'zaldir". Soqiynomadan keyin shoirga nisbat berilgan 30 dan ortiq ruboiylar bilan bir-ikki hajviy «qit'a» ham bo'lib, devon oxirida kotibning o'z xati bilan «Foniy iborat az Amir Alisher ast Amir Navoiy» deb yozilgan. Olim maqolada devondagi forsiy she'rlari orasida Navoiyning turkiy she'rlaridan ham anchasi joylashtirilgani xabarini beradi. Fitratning sinchkov kuzatuvchanligi va fidoyiligi bilan buxorolik Qozi Muhammad Sharif Sadring xususiy kutubxonasida ham Navoiyning bir necha turli asarlari bilan bir joyda yozilgan bir forsiy devoni borligi fanga ma'lum bo'ldi.

Fitrat Navoiy (Foniy)ga nisbat berilgan bu ikki devon haqida ma'lumot beribgina qolmay, ularni o'zaro qiyoslab: *"Tekshirish natijasida uning ham Saidjonov kutubxonasidagi «Devoni Foniy» ning xuddi o'zi ekani anglashildi"*, degan xulosaga kelgan. E'tiborli jihati shundaki, ilmiy izlanishlari

¹¹ Abdurauf Fitrat (2000) Tanlangan asarlar, J.2. – Toshkent, Ma'naviyat. – bb.11-17.

¹² Abdurauf Fitrat (2000) J.2. – bb.3-11.

natijasida olim bu devon Alisher Navoiyniki emas, balki Foniyl taxallusli o'zga bir shoirning qalamiga mansub ekanini asoslab beradi.

Buning uchun Fitrat devondagi she'rlarni o'rganib chiqadi. Badiiy matndagi ma'lumotlardan kelib chiqib, uning muallifi kashmirlik shoirdir, degan xulosaga keladi. Darhaqiqat, Alisher Navoiy hech qachon Kashmirda bo'lmagan. Fitrat aniqlashicha, ushbu devon muallifi aslida karminalik yo buxorolik bo'lib, "Foniyl"dan tashqari "Shohiy", "Sultoniyl" tahalluslari bilan ham ijod qilgandir.

Fitrat manbalarga murojaat qilib, Somiyning «Qomus ul-a'lom» asarida Foniyl taxallusi bilan ijod qilgan ikki shoir haqida ma'lumot berilganini aytadi. Shulardan biri kashmirlik bo'lib, oti Muhammad Muhsindir. Olim Navoiyniki deb atalayotgan ushbu forsiyl devon muayyan muddat Dehli hukmdori Shoh Jahong'a xizmat qilib yana Kashmirga kelgan Muhammad Muhsinga tegishlidir, deydi. XX asr boshlarida Fitrat tomonidan ilgari surilgan ushbu fikrlar navoiyshunoslik ilmining keyingi taraqqiyoti uchun muayyan darajada asos bo'lgan.

Olimning "Farhod va Shirin" dostoni to'g'risida" nomli maqolasi dastlab 1930 yili «Alang» jurnalshpshg 1- (14 -17-bet) va 2-soni (9 -14-bet)da e'lon etilgan. Ushbu maqola Fitrat "Tanlangan asarlar"ining 2-jildidan o'rin olgan¹³.

Mazkur maqolada Fitrat yetuk navoiyshunos olim sifatida nafaqat Alisher Navoiyning "Farhod va Shirin" dostoni, balki undan oldin va keyin ushbu syujetda yaratilgan bir qator asarlarni ham sinchkovlik bilan kuzatadi.

Fitrat dastavval shoir, dramaturg va tarjmon Xurshid asli ismi Shamsuddpp Sharofiddipov tomonidan Navoiyl dostoni asospda «Farhod va Shirin» nomli opera librsttosini yaratgani haqida so'z yuritadi. Asar 1925 yilda Toshkeptda nashr etilgan. Olim ushbu asarning yuzaga kelishida Alisher Navoiyning dostoni muhim o'rin tutganini alohida ta'kidlaydi.

Olim "Xusrav va Shirin" syujeti dastlab xalq og'zaki ijodida yaratilgan bo'lib, uning kelib chiqishi eronlik sostoniy hukmdor Xusrav Parvez nomi bilan bog'liqligini keltiradi, keyinchalik ushbu syujetda Eron shoirlari tomonidan doston bitilganini aytadi. "Dostonning bizga ma'lum bo'lg'an eng birinchi yozuvchisi 10-asming mashhur fors shoirlaridan Abulqosim Hasan Firdavsi(y)dir. Firdavsi(y) qadim Eron dostonlarini bilg'uchi bir kishi bo'lub shul qadim dostonlardan foydalanib, o'zining mashhur «Shohnom»sini yozg'ani ma'lum. Firdavsi(y) o'zining «Shohnom»sida «Xusravu Shirin» dostoni uchun ayrim bir o'rin beradir"¹⁴. Shundan keyin Fitrat ushbu dostonda Xusravning shahzodaligidan to podshoh bo'lgungacha voqealar qalamga olinganini aytib, doston syujetini qisqacha keltirib o'tadi. Mazkur doston ilm ahliga hali yaxshi tanish bo'lmaganligini nazarda tutgan olimning ba'zi o'rinlarda syujet voqealarini hikoya qilishi mantiqan asoslidir.

Nizmoiydan keyin bu syujet Xusrav Dehlaviyl tomonidan qayta ishlanadi. Tadqiqotchi bu haqida: "Amir Xusravi Dehlaviyl o'zining «Xusravu Shirin» dostonini Nizomn(y) kabi boshlab, shu kabi bitiradir", - deydi. Fitrat Dehlaviyl ushbu syujetga kiritgan yangiliklaridan biri – Farhodning Chin xoqoni o'g'li sifatida berilishi deya ta'kidlaydi. "Xusrav va Shirin" syujeti haqida atroflicha mulohaza yuritgan Fitrat: "Fors adabiyotida ko'b «Xusravu Shirin»lar yaratildi. Hech biri (Xusravi Dehlaviyl asari ham) Nizomi(y) asari darajasida chiroyli va usta chiqmag'ani uchun uning darajasida muvaffaqiyat ham ko'ra olmadi", degan xulosaga keladi.

Olim Navoiyl dostoni haqida so'z yuritar ekan, undagi yangiliklarni alohida e'tirof qilib o'tadi. Salaflardan farqli holda Navoiyl dostoniga bosh qahramon sifatida Farhodni tanladi va dostonini "Farhod va Shirin" deb atagan. Fitrat "Asarning bosh qahramoni bo'lg'an Farhodni Navoiyl komil bir inson tipida oladir", - deb yozadi.

Navoiyl dostonining manbalari haqida to'xtalgan olim bu asarini yozg'anda uning qo'lida Nizomi(y) va Xusrav Dehlaviyl asarlaridan tashqari shoir Ashrafning, shuningdek, ismlari noma'lum bo'lgan ikki shoirning asarlari bor edi, deydi.

¹³ Abdurauf Fitrat (2000) J.2. – bb. 105-134.

¹⁴ Abdurauf Fitrat (2000) J.2. – 108 b.

Ushbu maqolada dostonida Farhodning toj-taxtdan voz kechishi, Armanistonga borib, Shirin bilan uchrashuvi, Xusravga qarshi kurashi, uning tog'da bandi qilinishi va nihoyat Xusrav hiylasi bilan o'lim topishi singari masalalarni atroflicha tahlil qilinadi. Ayniqsa, Fitrat Xusrav va Farhod munozarasiga alohida ahamiyat beradi. Tadqiqotda Nizomiy va Navoiy dostonidagi Xusrav va Farhod munozarasini yonma-yon keltirib, qiyoslanadi, Bundan tadqiqotchining ko'zlagan maqsadi Navoiy dostonining o'ziga xosligini yoritishdir.

Tadqiqotchi Navoiydan keyingi asrlarda "Farhod va Shirin" dostonining shoirlar tomonidan yangi, soddaroq tildagi bir qancha variantlari yaratilganini keltiradi. Ular orasida ancha shuhrat topgani XVIII-XIX asrlarda yashab ijod etgan Umar Boqiy qalamiga mansub, deb biladi. "Umar Boqi(y)ning bu asari o'z g'ina o'zgarishlar bilan Navoiy dostonining nasrga aylantirilganidir", deya to'g'ri xulosaga keladi.

Abdurauf Fitratning «*Abmad Yassaviy*» (1927), «*Yassaviy maktabi shoirlari to'g'risida teshirishlar*» (1928), «*XVI asrdan so'ngra o'zbek adabiyotiga bir qarash*» (1929), «*Masrab*» (1930) va boshqa maqolalari g'oyatda qimmatlidir.

Bu maqolalarda Fitrat tasavvuf nazariyasi va mazkur maslakning tarixi, mohiyati, tarmoqlari haqida ma'lumotlar beradi. O'z oldida turgan hal qilinishi lozim bo'lgan vazifalar ko'lamini aniqlaydi.

Umuman, XX asr davr matbuotida chop etilgan o'zbek adabiyotshunosligi, folklorshunosligi, dinshunosligi, adabiyot va san'at nazariyasi hamda tarixi haqidagi maqolalar haqida muayyan tasavvurga ega bo'lish mumkin.

Adabiyotlar ro'yxati:

- Abdurauf Fitrat (2000) Tanlangan asarlar. J.1. – Toshkent, Ma'naviyat. – 254 b.
Abdurauf Fitrat (2000) Tanlangan asarlar. J.2. – Toshkent, Ma'naviyat. – 207 b.
Abdurauf Fitrat (2003) Tanlangan asarlar. J.3.– Toshkent, Ma'naviyat. – 255 b.
Tog'aev O. (1976) Publitsistika janrlari. – Toshkent: O'zbekiston. – 180 b.
Cho'lpon (2016) Adabiyot nadur // Tanlangan asarlar. J.4. – T.: Akademnashr. – 430 b.
Cho'lpon (1994) Asarlar. 3 jildlik. 2- jild. – Toshkent: Adabiyot va san'at. – 447 b.
Yoqubov I. (2012) Milliy uyg'onish davri o'zbek nasri. – Toshkent: Fan va texnologiya. – 123 b.
Qosimov B.(2022) Tanlangan asarlar. 3 jildlik. J.3. – Toshkent: G'afur G'ulom nomidagi nashriyat-matbaa ijodiy uyi. – 640 b.